

Mikko Puumalainen

LAILLISUUSVALVONNAN VAIKUTTAVUUDEN JA LAILLISUUSVALVONTAAN VAIKUTTAMISEN YLLÄTTÄVÄT POLUT

Hyvitys – uusi laillisuusvalvonnan keino?

Ylimpiä laillisuusvalvojia koskeva lainsäädäntö muuttui kesäkuussa 2011. Lainsäädäntömuutosten päätaavoite oli lisätä laillisuusvalvojien harkintavaltaa arvioida kanteluasioiden edellyttämän tutkimisen laajuutta. Hallituksen esitystä eduskunnassa käsiteltäessä perustuslakivaliokunnassa käytiin keskustelua myös siitä, voisiko laillisuusvalvoja suosittaa hyvityksiä maksettavaksi.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 §:n 1 momentin mukaan oikeusasiamies voi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksiä tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi ja oikeusasiamies on kertonut useista ratkaisuista, joissa hyvitystä on suositeltu viranomaiselle ja se on myös suositusta noudattanut.

Valtioneuvoston oikeuskanslerista annetussa laissa ei ole samasanaista säännöstä. Oikeuskanslerista annetun lain 6 §:ssä säädetään seuraamuksista. Pykälän otsikko oli aiemmin ”toimenpiteet”, ja otsikko muutettiin kesäkuun 2011 lainmuutoksessa. Saman pykälän 3 momentin mukaan jos yleinen etu vaatii, oikeuskanslerin on ryhdyttävä toimenpiteisiin oikaisun saamiseksi lainvastaiseen tai virheelliseen päätökseen tai menettelyyn.

Samassa yhteydessä muutettiin lain kantelun käsittelyä koskevaa 4 §:ää. Pykälän 2 momentin mukaan oikeuskansleri ryhtyy hänelle tehdyn kantelun johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin hän katsoo olevan aihetta lain noudattamisen, oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 205/2010 vp) todetaan, että oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen perustuslaillinen toimeksianto valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista kattaa ja läpäisee koko laillisuusvalvonnallisen toimintakentän, myös yksittäisten kanteluiden tutkinnassa. Kantelun käsittelyllä tarkoitettaisiin yleisesti kaikkia niitä selvittämistoimia ja muita toimenpiteitä, joihin oikeuskansleri voi kantelun johdosta ryhtyä. Nämä ovat paitsi kantelujen käsittelyn lopputulokset, sellaisina kuin niistä säädetään valtioneuvoston oikeuskanslerista annetun lain 6 ja 7 §:ssä, myös ne toimenpiteet, joihin säännönmukaisesti ryhdytään kanteluasian käsittelyä ja sen selvittämistä varten.

Perustelujen mukaan otsikko ja momentin sisältö kuvastaisivat entistä paremmin sitä, että paitsi kantelun aiheuttamat laillisuusvalvonnalliset toimenpiteet, myös asian selvitystoimet voivat vaihdella tapauskohtaisesti.

Oikeuskanslerin harkintavalta kantelun käsittelyssä ohjautuisi kolmen, ehdotetussa py-

kälässä yleisesti muotoillun kriteerin kannalta. Kriteerit kattaisivat kaikki oikeuskanslerille perustuslain 108 §:ssä säädetty kanteluiden käsittelyä koskevat perustuslailliset tehtävät. Hallituksen esityksestä antamassaan mietinnössä (PeVM 12/2010 vp) eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi, että 4 §:n 2 momentti lisää laillisuusvalvojan harkintavaltaa sen suhteen, mihin selvittämistoimenpiteisiin ja muihin toimenpiteisiin laillisuusvalvoja kantelun johdosta katsoo olevan aihetta ryhtyä. Perustuslakivaliokunta totesi myös, että ”ylimpien laillisuusvalvojen toimintatapoja on edelleen syytä kehittää lähtien kansalaisnäkökulmasta. Kantelijan kannalta on tärkeää saada asiassaan asianmukaista apua mahdollisimman nopeasti. Tuolloin voimassa olleet säännökset, joita vielä esitetyin osin selventävät kantelun käsittelyä koskevat uuden säännökset, mahdollistavat toimenpiteiden monipuolistamisen.”

Nämä valiokunnan toteamat ”muut toimenpiteet, joihin kantelun johdosta (laillisuusvalvoja) katsoo olevan aihetta ryhtyä” voivat sisältää myös toimenpiteitä, jotka tähtäävät kansalaisnäkökulman toteutumiseen. Toimenpiteet eivät siis lainmuutoksen jälkeen enää viittaa yksinomaan seuraamusluontoihin toimenpiteisiin, vaan voivat käsittää myös hyvitysesityksen tekemisen. Tällainen toimenpide voisi tapauskohtaisesti olla 4 §:n 2 momentin uuden sanamuodon mukaisesti ”muu toimenpide, joihin laillisuusvalvoja katsoo olevan kantelun johdosta aihetta ryhtyä.” Estettä sille ei ole, etteikö tällainen toimenpide voisi olla myös ”esitys epäkohdan korjaamiseksi”, josta säädetään nimenomaisesti eduskunnan oikeusasiamiestä koskevan lain 11 §:n 1 momentissa.

Valiokunta toteaa vielä, että se ”pitää esityksen tekemistä asian sopimiseksi ja hyvityksen selvissä tapauksissa perusteltuna kansalaisen pääsemiseksi oikeuksiinsa, sovinnollisen ratkai-

sun löytämiseksi ja turhien oikeusriitojen välttämiseksi”. Valiokunta piti ”tarkoituksenmukaisena yhdenmukaistaa oikeusasiamiehelle ja oikeuskanslerille tehtyjen kanteluiden käsitteilyä koskevia säännöksiä.” Esitystä koskevaa toteamusta ei ole siten perusteltua tulkita vain oikeusasiamiestä koskevaksi.

Muut kuin seuraamusluontoiset toimenpiteet olisivat myös sopusoinnussa 4 §:ssä lueteltujen kolmen eri perusteen sekä perustuslaissa säädetyn perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvontatehtävän kanssa. Kun nämä perusteet sekä perustuslaissa säädetty valvontatehtävä ovat oikeusasiamiehellä ja oikeuskanslerilla samat, ei lainsäätäjän tahtoa olisi perusteltua tulkita niin, että ylimmillä laillisuusvalvojilla olisi toisistaan merkittävästi poikkeavat toimintamahdollisuudet. Tällainen tulkinta ei myöskään olisi sopusoinnussa esityksen muiden, edelläkin selostettujen tavoitteiden kanssa.

Oikeuskansleria koskevassa laissa ei myöskään ole muuta oikeusperustaa, jonka perusteella hyvitysesitystä tarkoitaviin toimenpiteisiin voitaisiin ryhtyä. Lain 6 §:n 3 momentti ei sovellu hyvityksen esittämiseen, koska siinä on kyse virheellisen päätöksen ja menettelyn ”oikaisemisesta”. Joissain tapauksissa, esimerkiksi viivästyslanteissa, menettelyä ei voi enää oikaista, vaikka kantelija päätöksensä saisikin. Myös säännökseen sisältyvä yleisen edun vaatimus rajoittaa merkittävästi sen soveltamisalaa yksittäisissä tapauksissa. Lain 7 §:n aloiteoikeus on rajattu koskemaan lähinnä säännösten kehittämisesityksiä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että kansallisesta hyvityslainsäädännöstä huolimatta Euroopan ihmisoikeussopimus ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö muodostavat oikeudellisen perustan hyvitykselle. Ennakkoratkaisussa KKO 2011:38 korkein oikeus piti kärsimyskorvauksen saamista esitutkinnan kohtuuttomasta kestosta mahdollisena siitä huoli-

matta, että lainsäädäntöömme ei sisälly asiaa koskevaa nimenomaista säännöstä.

Kun otetaan huomioon perustuslain 108 §:ssä säädetty oikeuskansleria koskeva ihmisoikeuksien turvaamisvelvoite sekä edellä todettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntö, on perusteltua olettaa, että vaikka oikeuskansleria koskevassa laissa ei olisikaan nimenomaista perustaa hyvitysesityksen tekemiselle, seuraa se näistä ihmisoikeusvelvoitteista.

Kokoavasti voi siis todeta, että ottaen huomioon kanteluiden käsittelyä koskevien säännösten yhdenmukaistamistavoite, oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin perustuslaissa säädetty perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvontaa koskeva sama tehtävä, eurooppalaiset ihmisoikeusvelvoitteet sekä oikeuskanslerista annetun lain 4 §:n 2 momentin sanamuoto, voi myös oikeuskansleri tehdä hyvitysesityksiä. Edellä kuvatulla tavalla voidaan perustella oikeuskanslerilla olevaa mahdollisuutta tehdä hyvitysesityksiä, vaikka itse oikeuskansleria koskeva lainsäädäntö ei tähän suoraan antaisikaan samoja mahdollisuuksia kuin eduskunnan oikeusasiamiestä koskeva laki.

Apulaisoikeuskansleri on tehnyt yhden nimenomaisen hyvitysesityksen (OKV/710/1/2011). Kyse oli valitusasian kohtuuttoman pitkän käsittelyajan – muutamaa päivää vaille kolme vuotta – hyvittämisestä sosiaaliturvan muutoksenhakulautakunnassa. Valitusasia oli ratkaistu ennen hallintolainkäytön viivästymisen hyvittämisestä annetun lain voimaantuloa (81/2013). Sosiaali- ja terveysministeriö kieltäytyi maksamasta hyvitystä. Sen mukaan oli ollut useita vastaavia tapauksia, joissa käsittelyaika oli ollut hyvin pitkä, eikä näitä ollut hyvitetty. Ministeriön mukaan muutoksenhakijoiden yhdenvertainen kohtelu edellytti, ettei hyvitystä tässäkään tapauksessa makseta.

Vastaus tuo esiin hyvitysmenettelyn rajoitukset: kun viranomaisella ei ole hyvittämiseen vel-

vollisuutta ja jos perus- ja ihmisoikeusloukkaus on riittävän laaja, voidaan hyvittämisestä kieltäytyä. Onneksi laillisuusvalvoja on kuitenkin pystynyt vaikuttamaan sosiaaliturvan muutoksenhakulautakunnan toimintaan perinteisin laillisuusvalvonnallisin keinoin ja käsittelyajat ovat lyhentyneet merkittävästi.

Hyvitystä on pidetty modernin laillisuusvalvonnan keinona. Täysin ongelmaton se ei kuitenkaan ole. Kaiken kaikkiaan oikeuskanslerin suorittaman laillisuusvalvonnan kannalta olisi hyvä, jos hyvityksen oikeusperustaa toimenpiteenä selkeytettäisiin joko lainsäädännön muutoksella taikka muulla tavoin. Samassa yhteydessä olisi hyvä käydä vielä keskustelua sen asemasta suomalaisessa laillisuusvalvonnassa.

Ratkaisujen vaikuttavuudesta

Tämän vuoden alusta tuli voimaan opetuslainsäädännön muutokset, joiden tarkoituksena on tarjota opetuksen ja koulutuksen järjestäjille uusia keinoja koulujen ja oppilaitosten työrauhan parantamiseksi sekä ajanmukaistaa jo käytössä olevia toimintatapoja. Muun muassa perusopetuslain jälki-istuntoa koskevaa säännöstä tarkennettiin ja kurinpitokeinojen määrittämiseen liittyviä opetushenkilöstön toimivaltuuksia täsmennettiin.

Lainsäädännön muutos on kiinnostava esimerkki laillisuusvalvonnan vaikuttavuudesta – ja ennen kaikkea sellaisista vaikutuksista, joita ei ole ratkaisulla nimenomaisesti tavoiteltu.

Tarpeista muuttaa lainsäädäntöä oli toki keskusteltu ja aiemmin, mutta lainsäädännön muuttamiseen johtanut kehitys sai ratkaisevan sysäyksen ratkaisustani (16.8.2012 dnro OKV/427/1/2011), jossa rehtori ja kaupunginhallitus saivat moitteita toiminnastaan koulun oppilaiden kurinpidossa ja sen ohjeistuksessa. Rehtori oli muun muassa kirjoittanut koulualueella tupakoinneilla oppilail-

la tupakkatutkielmia sekä antanut heille jälki-isuntojen sijasta tupakointiin liittyvää tukiopetusta ja vaatinut oppilailta lupauksen noudattaa lakia.

Tukiopetuksen järjestämisen seurauksena koulualueella tupakoimisesta oli kuitenkin perusopetuslain vastaista ja tupakkatutkielmien kirjoittaminen oli lakiin perustumaton kurinpitoseuraamus. Rehtori oli myös antanut virheellisen kuvan koulun toimivallasta tiedottamalla, että koulumatkoilla tapahtuva ilkivalta ja kiusaaminen hoidetaan aina koulussa. Rehtorilla ei myöskään ollut mitään lakiin perustuvaa oikeutta vaatia opilasta allekirjoittamaan lupaus noudattaa lakia.

Ratkaisun kohteena ollut rehtori ei moitteisiin tyytynyt ja toi julkisuudessa esiin näkemyksiään. Laajan poliittisen keskustelun jälkeen asia otettiin opetus- ja kulttuuriministeriössä valmisteluun, ja se johti lainsäädäntöehdotukseen ja lainmuutokseen. (Katso muun muassa opetusministeri Jukka Gustafssonin vastaus kirjalliseen kysymykseen, 25.9.2012 KK 627/2012 vp.)

Laillisuusvalvojan ratkaisun ydin oli siinä, että laissa ovat säännökset oppilaiden koskemattomuuteen puuttumisesta sekä kurinpitotoimista ja ne määrittelevät opetushenkilöstön toimivallan. Perustuslain mukaisesti julkisen – ja varsinkin perusoikeuksiin puuttuvan – toiminnan tulee perustua lakiin. Lainsäädäntöä valmisteltaessa ja hallituksen esityksiä käsiteltäessä eduskunnassa määritellään oikeudet ja velvollisuudet. Kun kyse on oppivelvollisuuttaan suorittavista, aikuisten vallan kohteena olevista lapsista ja nuorista, on tämä tehtävä erityisen huolellisesti ja punnitusti. Aikanaan keskustelussa arvostelun kohteeksi joutunutta opetuslainsäädäntöä säädettäessä mm. perusoikeuskysymyksiä ja pedagogisia tavoitteita pohdittiin monipuolisesti sekä valmisteluvaiheessa että eduskunnassa.

Kurinpitotoimia ei siis voida vapaasti kouluissa kehittää eikä kunnissa ohjeistaa. Tätä eduskunnan lain muodossa tekemää päätöstä on

virkamiehen noudatettava ja sitä laillisuusvalvoja myös valvoo. Jos laissa olevat keinot eivät enää vastaa ajan pedagogisia vaatimuksia, lakia pitää muuttaa, mutta päätös siitä kuuluu eduskunnalle, ei rehtorille. Laillisuusvalvojan ratkaisu ei ole pedagoginen linjaus, vaan kannanotto lain noudattamiseen.

Keskusteluun liittyi laillisuusvalvonnan kanalta sivujuonne, joka on periaatteellisesti huomionarvoinen. Käsiteltäessä eduskunnan täysistunnossa oikeuskanslerin kertomusta vuodelta 2011 eräs edustaja – joka on toiminut myös perustuslakivaliokunnan puheenjohtajana – nosti täysistunnon keskustelussa esiin tämän nimenomaisen ratkaisun, joka siis oli tehty vuonna 2012. Hän arvosteli sitä kovin sanoin ja odotti ilmeisesti oikeuskanslerin tähän kritiikkiin vastaavan.

Laillisuusvalvojan tehtäviin kuuluu osallistua yleiseen keskusteluun. Joskus on jonkin ratkaisun saamien julkisten reaktioiden perusteella nähtävissä olennaisia väärinkäsityksiä, joita on hyvä oikaista. Ratkaisuun saattaa liittyä muita piirteitä, joita on syytä julkisuudessa valottaa. Olennaista on tällöin kuitenkin pitäytynyt itse ratkaisussa, joka on laadittu oikeudellisesti punnitun ja eri osapuolten oikeusturvaa kunnioittavasti. Tehty ratkaisu ei enää julkisesta keskustelusta toiseksi muutu. Toki jos uusia seikkoja ilmenee, voidaan asiaa uudemmin selvittää laillisuusvalvonnallisesti. Viranomaiselta voidaan esimerkiksi pyytää selvityksiä tai tietoja, mutta se onkin sitten jo uuden ratkaisun pohjustamista.

Keskustelu eduskunnassa poikkeaa kuitenkin tavanomaisesta julkisesta keskustelusta, koska eduskunta on ainoa taho, joka oikeudellisesti valvoo laillisuusvalvojaa. Valvonta perustuu ministerivastuuseen rinnastettavaan rikosoikeudellisen vastuuseen (perustuslain 117 §). Sen perusteella voidaan arvioida laillisuusvalvojan yksittäistä virkatointia ja ryhtyä sen perusteella toimenpiteisiin.

Keskustelu eduskunnassa ei kuitenkaan perustunut tuohon säännökseen, vaan perustuslain 108 §:n 3 momenttiin, jonka mukaan ”oikeuskansleri antaa joka vuodelta kertomuksen virkatoimistaan ja lain noudattamista koskevista havainnoistaan eduskunnalle ja valtioneuvostolle”.

Kertomuksella on ollut erityisesti se merkitys, että se kertoo kansanedustajille, miten heidän hyväksymiänsä päätöksiä valtakunnassa noudatetaan. Kertomuksen käsittelyssä voi toki nähdä oikeuskanslerin toimintaa yleisesti valvoviakin elementtejä. Perustuslakivaliokunta on lähes säännönmukaisesti todennut jotain kanteleiden käsittelytilanteesta ja saattanut patistaa virastoa lyhentämään käsittelyaikoja.

Sen sijaan yksittäisiä kanslerin ratkaisuja valiokunta ei ole arvioinut kertomuksen käsittelyn yhteydessä. Kuluva vuosituhannen aikana perustuslakivaliokunta on kerran viitannut yksittäiseen oikeuskanslerin tekemään ratkaisuun, mutta silloinkin nimenomaan asian käsittelyyn eri menettelyssä eli perustuslain 115 §:n mukaisesti (PeVM 14/2006 vp – K 15/2005 vp). Valiokunnan mietinnöissä on toisinaan lausuma, jossa valiokunta toteaa, ettei se ole erikseen arvioinut oikeuskanslerin yksittäisiä ratkaisuja ja kannanottoja. Sen perusteella tosin jää avoimeksi, olisiko valiokunta halutessaan voinut näin tehdä ja olisiko arvio silloin perustuva perustuslain 117 §:ään.

Miten pitkälle kertomuksesta käytävissä keskustelussa voidaan sitten edetä? Kun valiokuntakäsittelyssä tällaisesta keskustelusta pidätydytään, voidaanko täysistunnossa sitten ryhtyä oikeuskanslerin läsnä ollessa vapaasti käsittelemään yksittäisiä laillisuusvalvontaratkaisuja ja odotetaan hänen niihin ottavan kantaa? Onko käsittelyssä tunnistettavissa tiettyä painostuksellisuutta? Voisiko valtioneuvostokin jossain yhteydessä yhtä lailla perustuslain 108 §:n 3 momentin perusteella tiukata kanslerilta yksittäisten ratkaisujen ”järkevyyttä”? Erona toki ainakin on se, et-

tä oikeuskansleri valvoo valtioneuvostoa, muttei eduskuntaa ja että eduskunta valvoo kansleria, mutta valtioneuvosto ei.

Laillisuusvalvoja on riippumaton ja itsenäinen ja tämän turvaamiseksi perustuslaissa on säädetty laillisuusvalvojan asemasta, velvollisuudesta raportoida toiminnastaan ja hänen valvonnastaan. Tarkoituksena on, että muita keinoja ei ole. Itsenäisyyden ja riippumattomuuden kannalta säännösten ja niiden soveltamisen tulee olla selkeät ja ennustettavat. Julkisen toiminnan eri funktioiden välillä tämän tulee olla suorastaan kristallin kirkasta. Laillisuusvalvojat ovat esimerkiksi moittineet ministereitä lausunnoista, joiden on voitu tulkita olevan puuttumista itsenäisten tuomioistuinten toimintaan.

On tärkeää, ettei luoda sellaisia valvonta- tai painostuskeinoja, joita lainsäätäjä ei ole tarkoittanut luoda. Olisi siis syytä selvittää sitä, onko kertomuskäsittelyn tarkoitus arvioida yksittäisiä ratkaisuja ja käydä niistä keskustelua.

Sinänsä eduskunta on oikea paikka käydä keskustelua itse lainsäädännön järjestyksestä, ja kansanedustajalla on laaja sananvapautensa. Olisi kuitenkin syytä hahmottaa se, onko kyse kriittistä lakia vai laillisuusvalvojan virkatoimia kohtaan ja miten laillisuusvalvojan toimien arviointi järjestetään.

Hallinnon hiipuva ruotsi, korkeakoulutuksen väistyvä suomi ja muiden kielten marginaali

Oikeuskansleri valvoo julkista hallintoa muun muassa tekemällä tarkastuksia virastoissa ja muissa yksiköissä. Tarkastuksilla voidaan keskustella muun muassa kysymyksistä, jotka koskevat hallintoa laajemminkin kuin vain tarkastettavaa virastoa. Tällainen aihe on ollut muun muassa erikielisten palveluiden saatavuus. Keskustelu-

jen taustalla on ollut yksittäiset kanteluratkaisut, mutta yleisemminkin tieto hallinnossa tapahtuvista muutoksista.

Näissä keskusteluissa toistuvat usein samat havainnot. Ne kertovat ruotsin kielen aseman hiljattaisesta hiipumisesta: Ruotsinkielistä täydennyskoulutusta tai koulutusmateriaalia on virkamiehille vähän tai sitä ei ole ollenkaan. Ajantasaista ruotsinkielistä oikeuskirjallisuutta ja oikeustieteellistä tutkimusta on yhä vähemmän. Korkeimmista oikeuksista tulee yhä vähemmän ruotsinkielisiä oikeustapauksia eikä suomenkielisiä ennakkotapauksia (lyhennelmää lukuun ottamatta) käännetä erikseen ruotsiksi. Hallituksen esitykset toki tehdään molemmilla kansalliskielillä, mutta sitä edeltävää lainvalmisteluaineistoa – esimerkiksi työryhmämietintöjä – käännetään enää harvemmin ruotsiksi. Myös ruotsinkielinen viranomaisia tukeva ohjaus ja taustaneuvonta saattaa olla vähäistä tai ruuhkautunutta. Ruotsinkielisiä käyttöohjeita, lomakepohjia ja viranomaisohjeita on vähän taikka ne tulevat käyttöön suomenkielisiä merkittävästi myöhemmin.

Vahvasti ruotsinkielisillä alueilla – lähinnä Pohjanmaalla ja tietysti Ahvenanmaalla – ruotsi on vielä aidosti elävä hallinnon ja työyhteisöjen kieli ja myös palveluja ruotsiksi on saatavilla. Muualla valtakunnassa turvaudutaan yksittäisiin kielitaitoihin tai kaksikielisiin virkamiehiin, tulkkeihin tai käännöstoimistoihinkin. Useimmiten selvittäneen sillä, että ruotsinkielinen asiakas luopuu oma-aloitteisesti oikeudestaan käyttää äidinkieltään. Vaikka ruotsin asema lainsäädännössä toisena kansalliskielenä onkin vahva, näyttäisi sen käyttö ja osaaminen julkisen vallan monista hyvistä pyrkimyksistä huolimatta hiipuvan.

Ruotsin ohella myös muut kielet asettavat yhä enemmän vaatimuksia hallinnolle. Ulkomaalais-

taustaisen väestön ja kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntyminen on kasvattanut muilla kielillä annettavien palveluiden kysyntää. Tähän ei kuitenkaan joitakin viranomaisaloitteisia asioita lukuun ottamatta ole velvollisuutta. Näissäkin asioissa kuitenkin tulkkauksjärjestelyt ovat vaihtelevia ja tulkkien hankintaa ja pätevyyden valvontaa ei ole riittävästi järjestetty. Tuomioistuimissa käsitellään myös sellaisia hakijan aloitteesta viereille tulevia – kuten perheoikeudellisia – asioita, joissa oikeudellisen neuvonnan ja ohjauksen tarve on suuri, mutta omakielisen neuvonnan puute aiheuttaa hakijalle ongelmia ja ahdinkoa.

Tarkastuksilla on ilmennyt, että jotkut viranomaiset ovat kuitenkin onneksi ymmärtäneet muunkielisten palvelujen tarpeen ja pitäneet tilannetta pikemmin yhdenvertaisuus- kuin kielikysymyksenä. Ilman pyrkimystä neuvoa ja ohjata asiakasta hänen ymmärtämällä kielellä viranomaisen tärkeät palvelut eivät tavoita kaikkia yhdenvertaisesti. Vain valitettavan harvat viranomaiset ovat omassa yhdenvertaisuussuunnittelussaan arvioineet koko asiakaskuntansa palvelutarvetta ja eri tapoja tarjota palveluja muun muassa erikielisille asiakkaille.

Yllättäen myös suomen kieli on joutunut väistymään. Tämä on koskenut erityisesti koulutusta. Korkeakoulussa on saatettu korvata kotimaisten kielten opetus ja tutkimus täysin englannin kielellä.

Laillisuusvalvoja ei arvioi sitä, onko tämä pedagogisesti taikka tiedepoliittisesti järkevää, mutta lainmukaista se ei ainakaan ole (OKV/136/1/2013, OKV/603/1/2013, OKV/712/1/2013 ja OKV/727/1/2013). Vaikka korkeimman koulutuksen ja tutkimuksen järjestäjällä onkin laaja autonomia, tulee kansalliskielten asema turvata perustuslain edellyttämällä tavalla.